

VAN VE ÇEVRESİNDE ERMENİ MEZALİMİ (1912-1916) ÜZERİNE SÖYLENMiŞ AĞITLAR VE DESTANLAR¹

Dr. Dođan KAYA

Van'da, İkinci meşrutiyetin ilanından sonra, 1909 yılı ortalarında Belediye Başkanlığını yapılan seçimde Ermeni Bedros Kapamacıyan kazanmıştır. Şehirde, Müslüman nüfus Ermeni nüfusa nazardan daha fazla olmasına rağmen halk halkın sevip saydığı Kapamacıyan'ı seçmiştir. Ermeni Patriđi, Taşnak komitesiyle el ele vererek Kapamacıyan'dan kendi düşünce ve arzuları doğrultusunda çalışmalar yapmaya zorlamıştır.

Başkan Kapamacıyan ise, çok adil yönetim sergilemiş, halkın refahı için tarafsız yönetim sergilemiştir. Onun bu tarz yönetimi, Taşnak Komitesini memnun bırakmamıştır, başkanı zor durumda bırakmak için 1912 yılında, şehrin muhtelif yerlerinde yangınlar çıkarmış ve bunu da Müslümanların yaptığı fikrini yaymıştır. Belediye Başkanı ise meselenin aslının böyle olmadığını, yangınları Taşnak Komitesinin çıkardığını Valiliđe bildirmiş, bununla da kalmamış Devlet-i Osmaniye'ye bağlılığını bildirmiştir. Vali Ali Rıza Paşa, halkın üzerindeki etkiyi azaltmak için vali yardımcılığına Ermeni Ohannes Ferit Boyacıyan'ı atamış, onun kardeşi Armarak Boyacıyan'ı da Gevaş Kaymakamlığına atamıştır. Taşnaklar, Akdamar adasını üs olarak kullanmalarını engelleyen Armarak Boyacıyan'ı öldürmüştür.

Osmanlı yönetimi, ülkede huzursuzluklar çıkmaması için pek çok arzularını yerine getirmesine rağmen Taşnakların sinsi emellerine ve başkaldırılarına engel olamamıştır. Taşnaklar, faaliyetlerine son vermek yerine Rusya topraklarında yaşayan Ermenilerle irtibat kurmuş, gizli çalışmalarını devam ettirmiştir. Nitekim 10 Aralık 1912'de Armarak Boyacıyan'ın ardından Belediye Başkanı Bedros Kapamacıyan'ı bir suikast sonucu öldürmüştür. Akabinde işlerini zor sokan Van Valisi Ali Rıza Paşa'yı Batum'da katletmişlerdir. Herkesin sevdiği ve tek emelleri birlik düşüncesiyle halka hizmetten başka düşüncesi olmayan bu zatların öldürülmesi, değil Müslümanlar, Ermeniler tarafından dahi nefretle karşılanmaya başlamıştır. Taşnaklar, halkı ölüm korkusuyla sindirmeye çalışmıştır. Ruslarla işbirliği yaparak halka egemen olmuş, katliamlara başlamıştır. Ermenistan hayaliyle kadın-erkek, çocuk-yaşlı demeden insanları hunharca öldürmüş, binaları yerle bir etmişlerdir. Havaya çocuk fırlatarak öldürme, insanları sağ sağ kazıklara oturtma, tandırlarda yakma, gemilerden Van Gölü'ne insan boşaltma, camilerde toplu imha, erkeklerin cinsel organlarını kesme... öldürme ve işkence şekillerinden bazılarıdır.

Erciş'i, Ermeni çetelerinden kurtarmaya gelen Komutan Yüzbaşı Mahsum Bey'in gördükleri karşısında çok etkilenir ve dilinden aşağıdaki dörtlükler

¹ Yayımlandığı yer: *Ali Çelik Armağanı*, Ankara, 2014, s. 331-343.

dökülür. Önce Erciş'te Kara Yusuf Paşa Camii'nin ahşap minberine yazılmış olan bu dörtlükleri, eşraftan Mecit Gazioğlu defterine aktarmıştır.

*Mukaddes mabetler ahıra çevrilmiş,
Kelime-i Tevhitler yere serilmiş,
Duvarda Ermenice yazı, resim oldukça şirret;
Bu resimlerle Kadınıımız tahkir edilmiş,*

*Mushaf yaprakları çiğnenmiş, yerde,
İnsan pisliği var, kırık minberde,
Heyhat nice canlar yatar makberde,
Geride kalanlar tahkir edilmiş.*

18 Rebiül evvel-1333 (1915)

Bu çalışmamızdaki gayemiz, Ermeni katliamını detaylarıyla anlatmak değil yöre âşıklarının bu katliamlar üzerine söyledikleri ağıtlar ve destanları ortaya koymaktır. Katliamlar konusunda Başta Hüseyin Çelik'in eseri olmak üzere pek çok çalışma ortaya konulmuştur ve bu çalışmalara bakılabilir.*

Makalemizde yer alan şiirlerin tamamını Ercişli Âşık Poyrazoğlu derlemiş, lütfedip şahsımıza vermişlerdir. Derleme yapılan âşıklardan Ercişli olanlar Türkmen olup Karakoyunlu boyundandırlar.

Aşağıda metnini verdiğimiz 6 şiirin sahibinin ve şiirlerin özellikleri şöyledir:

1. *Kul Serverî*: Vanlıdır. 1860-1950 yıllarında yaşamıştır. Türk aşiretlerinden Gurhesinli aşiretindedir. Şiir 11 heceli, tek ayak, 9 dörtlüktür.

2. *Âşık Davut Tellî*: Ercişlidir. 1886-1956 yılları arasında yaşamıştır. Mezarı Erciş'tedir. Sazı ve irticali vardır. Üç çırak (Faik Çavuş, Medet, Emin Cihanî) yetiştirmiştir. Önemli bir kaynak şahıstır. Ercişli Emrah, Kurbanî, Bitlisli Kel Mirze, Vanlı Gökçek, Yaralı Haydar gibi hikâyeleri anlatmıştır. Şiiri 11 heceli, 5 bent (3+2)'tir.

* Akçora Ergünöz, *Van ve Çevresinde Ermeni İsyancıları*, 1896-1916, İstanbul, 1994.

Çelik, Hüseyin, *Görenlerin Gözüyle Van'da Ermeni Mezalimi*, Van, 1996.

Deliorman, Altan, *Türklere Karşı Ermeni Komitecileri*, İstanbul, 1975

Demiroğlu, Faiz, *Van'da Ermeni Mezalimi*, Ankara 1995;

Demiroğlu, Faiz, *Van'da Ermeni Mezalimi*, Ankara, 1995

Göyünc, Nejat, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul, 1983.

Gürün, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1988.

İlter, Erdal, *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara, 1999.

Koçaş, M. Sadi, *Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*, İstanbul, 1990.

Ortaylı, İlber, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul, 1985.

Öke, Mim Kemal, *Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1986.

Tekeli, İlhan, *Türkiye'de Belediyeciliğin Gelişimi*, Ankara, 1982.

Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Ankara, 1996.

3. *Ercişli Âşık Mirze*: Ercişlidir. Sazı ve irticali olan ve hikâyeler anlatan bir âşıktır. 1930-1935 yıllarında 80-85 yaşlarında vefat etmiştir. Şiiri 11 heceli, tek ayak ve 5 dörtlük,

4. *Ercişli Ayşe Bacı*: Ayşe Bacı, Erciş Cami-i Kebir Mahallesinden Kasım Efendi'nin hanımıdır. İki yavrusu, Kara Yusuf Paşa Camii önünde, Ermeniler tarafından kesilince şu ağıtı yakmıştır. Başka şiirinin olup olmadığı bilinmiyor. Şiiri 6 dörtlük, 8 heceli ve tek ayaktır.

5. *Selbi Aldeşer Hanım (Kırmızı Selbi)*: Ercişlidir. Şiiri (aaba) kafiye düzeninde ve 5 müstakil dörtlük halindedir. Dörtlükler 7 veya 8 hecelidir.

6. *Âşık Medet*: Ercişli olup sazı ve irticali vardır. 1875-1940 yıllarında yaşamıştır. Şiiri 11 heceli, döner ayak ve 5 dörtlüktür.

-1-

Âşık Serverî

Ermeni

*Haber verin ordumuza ulaşsın
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni
Daha sabretmeye mecal kalmadı
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

*Ermeni fedai her yana daldı
Sabiyyi, sübyanı figana saldı
Şehitlerden her yan görünmez oldi
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

*Gelinlerin elde soldu kıması
Yavrular ağlıyor yoktur anası
Kara geldi bin üç yüz otuz senesi
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

*Alaköy'de gelinleri kestiler
Çocukları çengelle astılar
Bardakçı'yı gece vakti bastılar
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

*Ermeniler kötülere uydular
Yiğitlerin derisini soydular
Yaşlıların gözlerini oydular
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

*Haço, Moro, Bogos doymadı kandan
Niko, Cero yaktı yıktı bir yandan
Aram Ermenisi pusuyor Van'dan
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

*Yollayın imdada Canpolat Beyi
Karabet yandırdı şehri köyü
Al kana boyadı güzel Zeve'yi
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

*Mollaların derisini yüzdüler
Çocukları süngülere dizdiler
Yaşlıları çiğnediler ezdiler
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

*Duysun ehli-İslâm duysun ağlasın
Al yerine karaları bağlasın
Kul Serverî hangisini söylesin
İslâm'ın kökünü kesti Ermeni*

Notlar:

Kaynak: Alaköylü Âşık Mehmet Ali İçgüleç. 1909'da Alaköy'de doğmuştur. Sazı ve tahsili yoktur. İrticali kuvvetlidir. Lebdeğmez şiirde ustadır. Mezarı Alaköy'dedir. Çevrede anlattığı hikâyelerle ün kazanmıştır. Hikâyeleri eline değnek alıp onu saz gibi kullanarak anlatmıştır.

Derleme yılı: 10 Şubat 1977

Derleme yeri: Alaköy-Van

H. 1330: M. 1912.

Alaköy, Bardakçı, Zeve: Van'ın köyleri

Can Polat Bey: Ermenilere karşı savaşan Türk komutan.

-2-

Âşık Davut Telli

Van Denizi'nde

*Medet Allah medet bu nasıl haldır
Yükseldi bir figan Van Deniz'inde
Bu zulumu Ya Rab buradan kaldır
Yükseldi bir figan Van Deniz'inde*

Yüzüyor bedenler kan denizinde

*Hain Ermeniler bizi sattılar
Kadın erkek birbirine kattılar
Çüter çüter gemilerden attılar
Yükseldi bir figan Van Denizi'nde
Yüzüyor cesetler kan denizinde*

*Yükseldi semaya yavrular sesi
Bu nasıl karabet bu neyin nesi
Al kana boyandı Kef İskelesi
Yükseldi bir figan Van Deniz'inde
Yüzüyor bebekler kan denizinde*

*Kasap sorar isen gör Mıgırdıç'ı
Irz namus koymadı Ermeni piçi
Yollara döküldü muhacir göçü
Yükseldi bir feryat Van Deniz'inde
Yüzüyor bedenler kan denizinde*

*Âşık Davut derdin desin ağlasın
Al çıkarsın karaları bağlasın
Canlı kalmadı ki kime sorasın
Yükseldi bir figan Van Deniz'inde
Yüzüyor bedenler kan denizinde*

Notlar:

Kaynak: Âşık Emin Telli. Âşık Davud'un oğludur. 1929-1991 yılları arasında yaşamıştır. İyi bir hikâyecidir. Sazı ve irticali vardır. Sesi güzeldir.

Derleme yılı: 1980

Yer: Erciş

Kef İskelesi: Bitlis-Adilcevaz da iskele adı

çüter çüter: Çifter çifter

-3-

Ercişli Âşık Mirze

Halil Paşa

*Ermeni İslâm'ı kırdı bitirdi
Gel yetiş imdada sen Halil Paşa*

*Mazlumların ahı arşa yetiştii
Gel yetiş imdada sen Halil Paşa*

*Bir zulüm başladı Erciş'ten Van'dan
Ermeni bir yandan Urus bir yandan
Atalar analar usandı candan
Gel yetiş imdada sen Halil Paşa*

*Sırtımızdan kuntu kumaş giyenler
Bizimle oturup lokma yiyenler
Bize zulüm etti bizden diyenler
Gel yetiş imdada sen Halil Paşa*

*Kadın erkek samanlığa tiktılar
Kapıları mihlar ile çaktılar
Ateş verip canlı canlı yaktılar
Gel yetiş imdada sen Halil Paşa*

*Ermeniler kıydı ağaya beye
Kim teselli versin Âşık Mirze'ye
Zulümün bir ucu gitti Zeve'ye
Gel yetiş imdada sen Halil Paşa*

Notlar:

Kaynak: Enver Hoca (Coşkun). Poyrazoğlu'nun babasıdır. 1901-1987 yıllarında yaşamıştır.

Derleme Yılı: 1975

Derleme Yeri: Erciş

Halil Paşa: Enver Paşa'nın eniştesi ve Van Cephesi Fırka Komutanı.

Zeve: Van'ın bir köyü.

-4-

Ercişli Ayşe Bacı

Ahmet ile Mahmud'un Ağıtı

*Kuşlar gelsin Şivanıma
Ah Ahmed'im vah Mahmud'um
Kan döküldü yağlığıma
Ah Ahmed'im vah Mahmud'um*

*Evimizin önü taşlık
Babaz yok ki vere harçlık
Avucumda çifte işlik
Ah Ahmed'im vah Mahmud'um*

*Kavas evin olsun viran
Akıttın gözümde alkan
Evimize saldın figan
Ah Ahmed'im vah Mahmud'um*

*Miko kesti Mahmud'umu
Al kınalı Ahmed'imi
Yok eyledi umudumu
Ah Ahmed'im vah Mahmud'um*

*Aram günün kara gele
Boynun Zülfikar'a gele
Bağrın pare pare gele
Ah Ahmed'im vah Mahmud'um*

*Atımı saldım yazıya
Bakın bende ki yazıya
Nice kıydız çüt kuzuya
Ah Ahmed'im, vah Mahmud'um*

Notlar:

Kaynak şahıs: Kerem Canpolat (Ahmet Poyrazoğlu'nun dayısıdır.)

Derleme yılı: 1976

Derleme yeri: Erciş

yağlık: Baş örtüsü.

şivan : Yüksek sesle ağlama, figan etme.

çüt: çift.

-5-

Selbi Aldeşer Hanım (Kırmızı Selbi)

Ermeni Katliamı

*Elemi yar ağaları
Bu Erciş'in ağaları
Maruf Bey'i öldürdüler*

Piç Ermeni dığaları

*Elemi yada deme
Düşmüşem düze deme
Hasan Ağa'yı kestiler
Eylediler lime lime*

*Elemi n'ettiler
Ermeniler ne ettiler
Gözel Hasan Ağa'nın
Baldırında cep ettiler*

*Elemi gülüm deste
Olmuşam ağır hasta
Ede'yi Ermeni kesti
Haradasan Dursun usta*

*Elemi gün ıııyı
Güneş doğdu gün ıııyı
Hoço kesti koyun gibi
Tahir, Sait Binbaşı'yı*

Notlar:

Kaynak kişi: Kerem Canpolat

Derleme yılı: 1975

Derleme yeri: Erciş

Maruf Bey: Erciş'in eşrafından birisi.

dığa: Ermeni için söylenmiş hakaret sözü

dem: Susuz toprak

Hasan Ağa: Erciş'teki Tüccar Hasan Nalbantođlu

ede: Kadın ana.

Dursun Usta: Ercişli Esnaf olup Ede denilen kadının oğludur.

Tahir ve Sait Binbaşı: Ermeniler tarafından kesilen Türk subayları.

-6-

Ercişli Âşık Medet

Muhacirlik Ağıtı

*Akşam sabah durmaz telgıraf gelir
Nahırcı Bızavci sürüyü salır*

*Ekinler tarlada kurumuş kalır
Belki kuşlar harman eder bu sene*

*Kaça kaç a düştük Arının Düz'e
Urus'un Kazağı erişti bize
Ana baba bakmaz oğula kıza
Elleri koynunda kaldı bu sene*

*Düştü yola millet kaçıp ağlıyor
Elleri koynunda kara bağıyor
Gökyüzünde kuşlar hep saf bağıyor
Seneler içinde kara bu sene*

*Moskof un askeri kapıdan girdi
Soğanlı Dağı'nda pusuyu kurdu
Herkes terk ediyor vatani yurdu
Pasinler'de şehit verdik bu sene*

*Atalar analar eller duada
Sonalar dizilmiş inler havada
Âşık Medet düşmüş aha feryada
Yurdumuz yadlara kaldı bu sene*

*Kaynak kişi: Abdurrazak Göral
Derleme yılı: 1975
nahırcı, bızav: Çoban.
Arını düz: Erciş'te yer ismi.*

Sonuç:

1912-1916 yılları arasında Van ve Erciş'te yapılan mezalimi yansıtan destanlarda;

Ermeni'nin yaptıkları, Halkın durumu, Derdi paylaşma, Derde tahammülsüzlük, Mezalimin çokluğu, Ordudan imdat bekleme, Beddua, Zulmün yapıldığı coğrafya, Zulmün yapıldığı yıl konu edinilmiştir.

Bunlar, şiirlerde yer aldıkları ifadeleriyle şöyledir:

Ermeni'nin yaptıkları

İslâm'ın kökünü kesti Ermeni (1)

Ermeni fedai her yana daldı / Sabiyi, sübyanı figana saldı / Şehitlerden her yan görünmez oldi (1)

Alaköy'de gelinleri kestiler / Çocukları çengelle astılar / Bardakçı'yı gece vakti bastılar (1)

Ermeniler kötülere uydular / Yiğitlerin derisini soydular / Yaşlıların gözlerini oydular (1)

Haço, Moro, Bogos doymadı kandan / Niko, Cero yaktı yıktı bir yandan (1)

Karabet yandırdı şehri köyü / Al kana boyadı güzel Zeve'yi (1)

Mollaların derisini yüzdüler / Çocukları süngülere dizdiler / Yaşlıları çiğnediler ezdiler (1)

Yükseldi bir figan Van Deniz'inde / Yüzüyor bedenler kan denizinde (2)

Hain Ermeniler bizi sattılar / Kadın erkek birbirine kattılar / Çüter çüter gemilerden attılar (2)

Yükseldi semaya yavrular sesi / Al kana boyandı Kef İskelesi(2)

Irz namus koymadı Ermeni piçi (2)

Ermeni İslâm'ı kırdı bitirdi (3)

Sırtımızdan kuntu kumaş giyenler / Bizimle oturup lokma yiyenler / Bize zulüm etti bizden diyenler (3)

Kadın erkek samanlığa tıktılar / Kapıları mıhlar ile çaktılar / Ateş verip canlı canlı yaktılar (3)

Ermeniler kıydı ağaya beye (3)

Kan döküldü yağlığıma (4)

Miko kesti Mahmud'umu / Al kınalı Ahmed'imi / Yok eyledi umudumu (4)

Nice kıydız çüt kuzuya (4)

Maruf Bey'i öldürdüler / Piç Ermeni dığaları (5)

Hasan Ağa'yı kestiler / Eylediler lime lime (5)

Gözel Hasan Ağa'nın / Baldırında cep ettiler (5)

Ede'yi Ermeni kesti (5)

Hoço kesti koyun gibi / Tahir, Sait Binbaşı'yı (5)

Halkın durumu

Daha sabretmeye mecal kalmadı (1)

Gelinlerin elde soldu kınası / Yavrular ağlıyor yoktur anası (1)

Medet Allah medet bu nasıl haldir (2)

Yollara döküldü muhacir göçü (2)

Mazlumların ahı arşa yetiştirdi (3)

Atalar analar usandı candan (3)

Düştü yola millet kaçıp ağlıyor / Elleri koynunda kara bağlıyor (6)

Atalar analar eller duada (6)

Derdi paylaşma

Duysun ehli-İslâm duysun ağlasın / Al yerine karaları bağlasın (1)
Kim teselli versin Âşık Mirze'ye (3)

Derde tahammülsüzlük

Bu zulumu Ya Rab buradan kaldır (2)
Âşık Davut derdin desin ağlasın / Al çıkarsın karaları bağlasın (2)

Mezalimin çokluğu

Kul Serverî hangisini söylesin (1)

Ordudan imdat bekleme

Haber verin ordumuza ulaşsın (1)
Yollayın imdada Canpolat Beyi (1)
Gel yetiş imdada sen Halil Paşa (3)

Beddua

Kavas evin olsun viran / Akıttın gözümden alkan / Evimize saldın figan (4)
Aram günün kara gele / Boynun Zülfikar'a gele / Bağrın pare pare gele (4)

Zulmün yapıldığı coğrafya

Bir zulüm başladı Erciş'ten Van'dan (3)
Zulümün bir ucu gitti Zeve'ye (3)
Soğanlı Dağı'nda pusuyu kurdu (6)

Zulmün yapıldığı yıl

Kara geldi bin üç yüz otuz senesi (1)
Ekinler tarlada kurumuş kalır / Belki kuşlar harman eder bu sene (6)
Ana baba bakmaz oğula kıza / Elleri koynunda kaldı bu sene (6)
Gökyüzünde kuşlar hep saf bağlıyor / Seneler içinde kara bu sene (6)
Herkes terk ediyor vatani yurdu (6)
Yurdumuz yadlara kaldı bu sene (6)